



Nationaal Archief
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

Nummer archiefinventaris: 4.DELI

**Inventaris van de kaarten tekeningen behorend bij
het archief van de Deli Maatschappijen en de
Waterleiding Maatschappij Ajer Bereshi NV**

Auteur: R.T.M. Guleij

Nationaal Archief, Den Haag 1988

Copyright: cco

This finding aid is written in Dutch.

I N H O U D S O P G A V E

Beschrijving van het archief.....	5
Aanwijzingen voor de gebruiker.....	6
Openbaarheidsbeperkingen.....	6
Beperkingen aan het gebruik.....	6
Aanvraaginstructie.....	6
Citeerinstructie.....	6
Archiefvorming.....	7
Geschiedenis van de archiefvormer.....	7
VOORGESCHIEDENIS.....	7
Sumatra's Oostkust.....	7
Planters en koloniaal bestuur.....	7
OPRICHTING EN ORGANISATIE.....	8
Korte schets.....	8
Oprichting.....	9
Bestuur in Nederland.....	9
Europees uitgezonden personeel.....	10
Werving.....	10
Aziatisch en inheems personeel.....	10
Reglementering.....	11
Arbeid en arbeidsomstandigheden.....	12
CONCESSIES.....	12
PLANTERSORGANISATIES.....	14
PRODUKT, TRANSPORT EN HANDEL.....	15
Produkt.....	15
Transport en handel.....	16
RESEARCH.....	17
UITBREIDING.....	18
REORGANISATIE EN HERORIENTATIE.....	19
Reorganisatie 1958.....	21
Reorganisatie 1967.....	22
Geschiedenis van het archiefbeheer.....	22
Inhoud en structuur van het archief.....	23
Inhoud.....	23
Selectie en vernietiging.....	23
Verantwoording van de bewerking.....	23
Ordering van het archief.....	23
Verwant materiaal.....	25
Afgescheiden archiefmateriaal.....	25
Verwante archieven.....	25
Publicaties.....	25
Gepubliceerde bronnen.....	25
Ongepubliceerde bronnen.....	25
Beschrijving van de series en archiefbestanddelen.....	27
VIJFDE HOOFDRUBRIEK: KAARTEN EN TEKENINGENARCHIEF VAN DE N.V. VERENIGDE DELI- MAATSCHAPPIJEN EN DE WATERLEIDINGMIJ AJER BERESHI N.V.....	27
A Concessies.....	27
B Beheer.....	28
C Aanplant en bodemgesteldheid.....	29
1 Aanplant.....	29

2 Bodemgesteldheid.....	34
D Emplacement.....	35
E Gebouwen en machines.....	36
F Diversen.....	38
G Documentatie.....	38

BESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF

Naam archiefblok:

NV Deli Maatschappijen en de Waterleiding Maatschappij Ajer Bereshi NV - Kaarten en Tekeningen

Periode:

1869-1967

Archiefbloknnummer:

DELI

Omvang:

298 inventarisnummers.

Taal van het archiefmateriaal:

Het merendeel der stukken is in het Nederlands. Een aantal gerechtelijke stukken is in het Duits gesteld.

Soort archiefmateriaal:

Normale geschreven, getypte en gedrukte documenten. Dit archief bestaat hoofdzakelijk uit kaarten en tekeningen.

Archiefbewaarplaats:

Nationaal Archief, Den Haag

Archiefvormers:

Deli Maatschappijen
Waterleiding Maatschappij Ajer Bereshi NV

Samenvatting van de inhoud van het archief:

Het kaarten -en tekeningenarchief omvat kaarten van concessies en overzichtskaarten van ondernemingen. Verder kaarten inzake bodemgesteldheid, aanplantgegevens en plantjaren gemaakt door diverse landmeters. Tevens is er een grote hoeveelheid lichtdrukken van bouwtekeningen van Ajer Bereshi in het archief aanwezig.

Aanwijzingen voor de gebruiker

OPENBAARHEIDSBEPERKINGEN

Volledig openbaar [beperking vervallen m.i.v. 2010].

BEPERKINGEN AAN HET GEBRUIK

Reproductie van originele bescheiden uit dit archief is, behoudens de algemene regels die gelden voor het kopiëren van stukken, niet aan beperkingen onderhevig. Er zijn geen beperkingen krachtens het auteursrecht.

AANVRAAGINSTRUCTIE

Openbare archiefstukken kunnen online worden aangevraagd en gereserveerd. U kunt dit ook via de terminals in de studiezaal van het Nationaal Archief doen. Om te kunnen reserveren dient u de volgende stappen te volgen:

1. U maakt een profiel aan op www.gahetna.nl, en logt vervolgens in;
2. Via de archiefinventaris (alleen de beschrijvingen met **rode** nummers) selecteert u het gewenste archiefstuk door op de knop '**Reserveren**' te klikken;
3. In het volgende scherm geeft u aan op welke dag u het archiefstuk wilt inzien;
4. Indien u zich bevindt in de studiezaal en een tafelnummer heeft ontvangen kunt u dit nummer vermelden. Als u geen tafelnummer heeft kunt u tafelnummer 777 laten staan;
5. Vervolgens bevestigt u uw reservering door deze te versturen.

CITEERINSTRUCTIE

Bij het citeren in annotatie en verantwoording dient het archief tenminste éénmaal volledig en zonder afkortingen te worden vermeld. Daarna kan worden volstaan met verkorte aanhaling.

VOLLEDIG:

Nationaal Archief, Den Haag, NV Deli Maatschappijen en de Waterleiding Maatschappij Ajer Bereshi NV - Kaarten en Tekeningen, nummer toegang 4.DELI, inventarisnummer ...

VERKORT:

NL-HaNA, Deli Mij. / Kaarten en tekeningen, 4.DELI, inv.nr. ...

Archiefvorming

GESCHIEDENIS VAN DE ARCHIEFVORMER

VOORGESCHIEDENIS

SUMATRA'S OOSTKUST

Tot in de tweede helft van de 19e eeuw was de Oostkust van Sumatra, het latere cultuurgebied van de grote tabaksmatenschappen, een bestuurlijk terra incognita. De politiek van onthouding van het Nederlands-Indische gouvernement vond zijn oorzaak in het ontbreken van belangstelling voor het moerassige en dun bevolkte gebied. De Engelse ontkenning van de rechten van het gouvernement over het gebied en de opbloeiende cultures zouden in deze politiek echter spoedig verandering brengen.

De landschappen van Sumatra's Oostkust waren nagenoeg zelfstandig. De vorsten (zelfbestuurders) van de landschappen vielen in het midden van de vorige eeuw binnen de invloedssfeer van het meer zuidelijk gelegen sultanaat Siak, dat oorspronkelijk deel uitmaakte van het vorstendom Johore in Malakka. De oudste Europese vestiging op Sumatra's Oostkust dateert uit 1689 toen de Verenigde Oost-Indische Compagnie een handelspost opende op een eiland in de monding van de Siakrivier. De handel was te weinig winstgevend om de nederzetting te handhaven.

In het midden van de 19e eeuw maakte Nederland opnieuw aanstalten om zijn rechten in dit deel van de archipel tot gelding te brengen. Interne strijd in het sultanaat Siak was voor het Nederlands-Indisch gouvernement aanleiding om in te grijpen. In 1857 kreeg de resident van Riouw, Netscher, de opdracht om rust en orde te herstellen in Siak. Zijn missie werd een succes. De nieuwe orde werd bevestigd bij het Siak-traktaat van 1858. De sultan van Siak en Onderhorigheden droeg zijn rijk over aan het Nederlands-Indisch gouvernement¹. Het Siak-traktaat lokte klachten uit van Engelse handelaren in Penang (Malakka), die zich door de interventie van het Nederlands-Indisch gouvernement bedreigd voelden in hun bestaan. De kwestie werd geregeld in 1871 toen het Sumatra-traktaat tussen Engeland en Nederland werd ondertekend, waarbij Engeland zijn aanspraken op Sumatra en Nederland zijn aanspraken op Malakka liet varen. Bovendien genoten Engelse handelaren ongehinderd toegang tot Sumatra's Oostkust. Pas de explosieve economische groei van de tabakscultuur leidde tot een grotere politiek-bestuurlijke betrokkenheid van de zijde van het gouvernement.

Enkele feitelijke gegevens: in 1873 werd de Oostkust van Sumatra van de residentie Riouw afgescheiden en verheven tot een zelfstandige residentie met Bengkalis als hoofdplaats. In 1887 werd Medan, waar het hoofdkantoor van de Deli Maatschappij gevestigd was, de hoofdplaats van het gewest en zetel van het binnenlands en inlands bestuur.²

PLANTERS EN KOLONIAAL BESTUUR

De ontsluiting van Sumatra's Oostkust betekende een belangrijke schakel in de afbakening van het koloniale imperium in de Nederlandsch-Indische archipel. Het initiatief ging ditmaal uit van particuliere ondernemers uit voornamelijk Europa.³ Zij werden hierbij niet of nauwelijks gehinderd

1 Ind. Stbl. 1858, nr. 132.

2 Zie voor bestuurlijk-administratieve indeling van Sumatra's Oostkust: Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, onder redactie van mr. dr. J. Paulus, Den Haag, 1917 (tweede druk), blz. 147-149.

3 De Europese bevolking van Sumatra's Oostkust bestond in 1884 uit: 390 Nederlanders, 88 Engelsen, 123 Duitsers, 40 Zwitsers 12 Fransen en 11 Oostenrijkers. Zie: W.H.M. Schadee, Geschiedenis van Sumatra's Oostkust, Amsterdam 1919; blz. 41.

door een zich opdringend gouvernementeel bestuur. De particuliere ondernemers genoten een grote mate van autonomie. Bindingen met het koloniaal bestuur waren, gelet op het internationale milieu van de planters, gering.⁴ De economische en sociale kontakten waren vanouds gericht op Malakka. Zeker in de begintijd kwam alles wat de Europese bevolking op Sumatra's Oostkust nodig had uit Penang. Langs dezelfde weg bereikte de produktie van Sumatra's Oostkust de wereldmarkt.

In tegenstelling tot de andere gewesten in de Nederlands-Indische archipel, met name Java en Madura, waar in een min of meer geordende samenleving de moderne groot-cultures en industrieën opkwamen, "....ontstond de tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra vrijwel in en uit het onbewoonde oerbosch".⁵ De uitbreiding van het overheidsapparaat kon het tempo waarin de openlegging van Sumatra's Oostkust plaatsvond slechts moeizaam bijhouden.

Nog in 1920 constateert dr. T. Volker in zijn boek "Van oerbosch tot cultuurgebied": "Hier ligt dan ook de zwakke plek der Oostkust. Zij levert aan belastingen en dergelijke inkomsten, voor het overgrote deel verkregen door de cultures, een jaarlijksche bijdrage van tientallen miljoenen aan de schatkist. Gaat het echter om uitgaven ten behoeve van het gewest, dan luidt te vaak bij de Centrale Regeering het parool: men leeft in Zelfbestuursgebied....".⁶

OPRICHTING EN ORGANISATIE

KORTE SCHETS

De tabaksbouw voor de exportmarkt aan de Oostkust van Sumatra nam een aanvang in 1864, toen de planter J. Nienhuys opvallende resultaten boekte in het landschap Deli, waar hij verkeerde op uitnodiging van de plaatselijke vorst.

De Deli Maatschappij werd in 1869 opgericht nog voor de wettelijke afschaffing in 1870 van het Cultuurstelsel, die het partikulier initiatief in Nederlands-Indië toeliet. Er vestigden zich nadien vele ondernemers aan de Oostkust van Sumatra, die voor eigen rekening cultuurondernemingen oprichtten. Deze individuele planters werden tussen 1880 en 1900 voor een groot deel opgekocht door cultuurmaatschappijen, die door hun kapitaalkrachtigheid en betere organisatie de concurrentie en tegenslagen beter aankonden. In de daaropvolgende jaren bracht een concentratie het aantal zelfstandige ondernemingen snel terug. Uiteindelijk zou dit resulteren in de "Grote Vier", die de tabaksmarkt beheersten: de Senembah, de Deli-Batavia Maatschappij, de Tabak Maatschappij Arendsburg en de Deli Maatschappij. De Deli Maatschappij was hiervan veruit de grootste, terwijl haar belangen in de rubber-cultuur ook van betekenis waren. Feitelijk vormden de "Grote Vier" een kartel, dat de prijzen kon bepalen door hechte samenwerking binnen de Deli Planters Vereeniging (opgericht 1879), door onderlinge benoemingen, door consignatieverkoop van tabak van andere maatschappijen en door de gemeenschappelijke oprichting van nieuwe ondernemingen (bijv. Cultuur Maatschappij De Oostkust in 1920).

De centrale figuur, die de Deli Maatschappij groot zou maken, was J.T. Cremer, die van 1871-1883 administrateur was in Medan en nadien lid en voorzitter werd van de Raad van Bestuur. Tussen 1894 en 1901 trad hij op als minister van Koloniën; in 1907 zou hij benoemd worden tot president van de Nederlandsche Handel Maatschappij (NHM). Zijn verwevenheid met het grootkapitaal en het landsbestuur zijn van groot belang geweest bij de groei van de Deli Maatschappij.

4 Volker, T., Van Oerbosch tot Cultuurgebied, Medan 1928, blz.7 e .v.

5 Idem.

6 Volker, T., Van Oerbosch tot Cultuurgebied, Volker, blz. 113. Zie tevens: Cremer, J.T., De Toekomst van Deli, Leiden 1881. In dit geschrift laakt Cremer op tal van punten de houding van het gouvernement.

De maatschappij zou zich ontwikkelen tot een goed renderende en zeer kapitaalkrachtige vennootschap. Dit blijkt o.a. uit haar betrokkenheid bij de oprichting van diverse neven-bedrijven. Te noemen zijn: de Deli Spoorweg Maatschappij (1883), de Waterleiding Maatschappij "Ajer Beresih" (1903) en de Koninklijk Nederlandsch-Indische Luchtvaart Maatschappij (1928). Hiervan was de Deli Maatschappij, veelal tezamen met de N.H.M., deels of geheel eigenaar.

De na-oorlogse politieke ontwikkelingen in Indonesië dwongen de "Grote Vier" tot fusering over te gaan, totdat de naasting in 1958 een einde maakte aan de feitelijke exploitatie.

OPRICHTING

Op 1 november 1869 werd te Amsterdam door het driemanschap J. Nienhuys, G. Clemen, tabakshandelaar in Amsterdam en P.W. Janssen, met deelname van de Nederlandsche Handel Maatschappij, de N.V. Deli Maatschappij opgericht. De statuten van de maatschappij werden bij koninklijk besluit van 12 januari 1870 goedgekeurd (Ned. Stcrt. 19 februari 1870, nr. 43).

De Deli Maatschappij werd de eerste naamloze vennootschap werkzaam in Nederlands-Indië en verbrak hiermee het destijds gebruikelijke stelsel van het exploiteren van cultuurondernemingen, waarbij de banken als geldschieters optraden. De Nederlandsche Handel Maatschappij trad niet op als bankier, maar uitsluitend als aandeelhouder. Door deze organisatievorm was de continuïteit van het bedrijf in belangrijke mate verzekerd.

Het statutaire doel van de maatschappij was:

- a. het ontginnen en bebouwen van de gronden, gelegen in en nabij Deli, ter Oostkust van Sumatra. Voorts het exploiteren van de daartoe behorende inrichtingen, het verwerken, vervoeren en verkopen van de produkten.
- b. het doen van mijnbouwkundige en geologische opsporingen, het ontginnen van mijnen en bronnen;
- c. het bedrijven van commissiehandel (consignatie) van de in sub a. bedoelde produkten;
- d. het deelnemen in en het financieren van andere ondernemingen, vennootschappen en consortia.

BESTUUR IN NEDERLAND

Het hoofdbestuur van de maatschappij was gevestigd in Amsterdam en werd gevormd door een directeur en raad van commissarissen. De directie was belast met het bestuur van de vennootschap en het beheer van het vermogen. De directeur benoemde en ontsloeg de (hoofd)administrateur, die in Nederlandsch-Indië met de leiding van de exploitatie was belast.

De raad van commissarissen was namens de aandeelhouders belast met het toezicht op de werkzaamheden van de directie. Gewoonlijk werd een lid van de raad aangewezen om als gedelegeerd commissaris de dagelijkse kontakten met de directie te onderhouden.⁷

In 1945 werd het plan opgevat om de directie van de Deli Maatschappij uit meer dan een persoon te laten bestaan. Bovendien werd het nodig geacht op meerdere plaatsen en niet meer uitsluitend in Amsterdam een directie-zetel te installeren.⁸

7 Zie voor de samenstelling van directie en de raad van commissarissen de gedenkboeken van de N.V. Deli Maatschappij, inv. nr. 37 en de serie jaarverslagen, inv. nrs. 39-40.

8 Zie notulen van de 367e vergadering van de Raad van Commissarissen, inv.nr. 16.

In 1955 werd de directie van de Deli Maatschappij vervangen door een Raad van Bestuur. De kern van de Raad van Bestuur werd gevormd door een presidium. Doel van deze bestuurlijke reorganisatie was om de "kop van de maatschappij" te verbreden. De leden van de Raad van Bestuur werden gerecruteerd uit het bedrijf.⁹

Bij de bedrijfs-reorganisaties in 1958 werd de Raad van Bestuur wederom vervangen door een directie.¹⁰

EUROPEES UITGEZONDEN PERSONEEL

De directie in Nederland werd in Nederlandsch-Indië vertegenwoordigd door de administrateur (vanaf 1928 hoofdadministrateur) te Medan. In het kantoor van de maatschappij te Medan werd de (hoofd)administrateur bijgestaan door een uitgebreide staf van medewerkers, ondergebracht in de volgende afdelingen: Kas- en Inkoopafdeling, Boekhouding, Correspondentie, Landbouwkundige Dienst, Technische Dienst en Geneeskundige Dienst. De taak van de (hoofd)administrateur was veelomvattend. Niet alleen had hij de technische en administratieve eindverantwoordelijkheid, hij was ook uit hoofde van zijn functie lid van het bestuursorgaan van de Deli Planters Vereeniging, het Planters Comité en lid van de Cultuurraad. Daarbij kwamen nog tal van representatieve verplichtingen.

De ondernemingen van de Deli Maatschappij waren ingedeeld in drie administratieve ressorten: Deli, Langkat en "Overjarige Cultures" (OJC). Aan het hoofd van ieder ressort stond een inspecteur bijgestaan door een assistent. De inspecteur was belast met het toezicht op het beheer van de ondernemingen. Hij werd benoemd door de (hoofd)administrateur.

De bedrijfsvoering op de cultuurondernemingen was opgedragen aan administrateurs, bijgestaan door vijf of zes assistenten. De administrateurs werden gerecruteerd uit het assistentenkorps.

De uit Europa aangekomen assistent kreeg gedurende de eerste vier tot zes maanden een praktijkopleiding. In deze tijd moest de assistent zich verder bekwamen in de Maleise taal, zich inwerken in de ondernemingsadministratie en kennis nemen van de arbeids-verhoudingen. Als "veldassistent" verrichtte de assistent het voornaamste deel van zijn taak. De "veldassistent" voerde het beheer over een zgn. "afdeling" (een deel van het totale oppervlak, dat in een oogstjaar werd beplant), op aanwijzing van de administrateur. Het beheer van een "afdeling" omvatte ook de administratie daarvan, welke bestond uit het bijhouden van de loonboeken, werkboeken en het in kaart brengen van de "afdeling". (Zie bijlage 1, Organisatieschema van de N.V. Deli Maatschappij). De carrièrelijn van de assistent verliep niet bijzonder snel, bovendien boden de arbeidsvoorwaarden de assistent weinig rechtszekerheid. Een schriftelijk kontrakt bij aanstelling was meer uitzondering dan regel. In de rechtspositie van assistenten trad pas een wezenlijke verbetering in na de totstandkoming van de zgn. "Assistentenregeling" in 1921.¹¹

WERVING.

AZIATISCH EN INHEEMS PERSONEEL

Voor de eerste planters vormde de werving van voldoende arbeidskrachten een groot probleem. Dit probleem vond, zij het ten koste van hoge uitgaven, een aanvaardbare oplossing in de immigratie van werklieden uit naburige landen en gebieden met een grotere bevolkingsdichtheid. Aanvankelijk waren dat gebieden in Zuid-China en later Java.

9 Zie notulen van de 408e vergadering van de Raad van Commissarissen, inv.nr. 19.

10 Zie notulen van de 417e vergadering van de Raad van Commissarissen, inv.nr. 20.

11 Bij KB van 21 maart 1921 nr. 56, Ind.Stb. 1921, nr. 334.

De Chinezen waren de eerste en meest gezochte werkkrachten in de tabakscultuur. Tot 1888 was de bemiddeling bij de werving van Chinese koelies in handen van "coolie brokers" (beroepswervers). Te Singapore en Penang zorgden Chinese firma's voor de aan- en afvoer van koelies. Toenemende vraag naar goede werkkrachten leidde tot felle concurrentie tussen de cultuurondernemingen onderling en tot opdrijving van de bemiddelingskosten door de beroepswervers. In 1888 werd op initiatief van de in 1879 opgerichte Deli Planters Vereeniging (een organisatie ten behoeve van de belangenbehartiging van cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra) besloten de werving in eigen beheer te nemen door de stichting van het Immigranten Bureau. Vertegenwoordigers van het Bureau werden aangesteld in filialen te Swatow en Hongkong. De aangenomen koelies werden tijdelijk ondergebracht in "shops" en van daaruit op gecharterde boten overgebracht naar Deli.

Naast bovenvermelde "eigen" werving werd ook vaak gebruik gemaakt van de zgn. "laukeh-werving", een wervingssysteem waarbij "laukehs" (oudgedienden) werden teruggestuurd naar China, die daarna terugkeerden met niet-kontraktueel gebonden "sinkehs" (nieuwelingen).

In het eerste kwart van de 20e eeuw nam de migratie van Chinees werkvolk af. Weerstand in het land van herkomst tegen de massale uitvoer van onderbetaalde arbeidskrachten namen toe. Omgekeerd raakte ook de Nederlands-Indische regering beducht voor de concentratie van een grote Chinese koeliepopulatie. De heffing van een belasting leidde uiteindelijk in 1931 tot een definitieve stopzetting van de China-migratie.

De werving van Javanen vertoonde grote gelijkenis met die van de Chinezen. Ook de werving van Javanen was aanvankelijk in handen van particuliere werfkantoren in de havenplaatsen op Java. Misbruiken leidde ertoe, dat de werving in 1909 onder gouvernementstoezicht kwam.¹² In 1915 werd, buiten de beroepswerving om, het Algemeen Delisch Emigratie Kantoor (ADEK) geopend. In 1928 werd ter bevordering van de "laukeh-werving" de Vrije Emigratie der Deli Planters Vereeniging en de Algemene Vereeniging voor Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra (AVROS), kortweg VEDA, gesticht. Door de eigen organisaties van de planters was het arbeidsveld van de beroepswerving zeer klein geworden. In 1930 werd de beroepswerving afgeschaft.

REGLEMENTERING.

De eerste bepalingen van overheidswege met betrekking tot het arbeidsvraagstuk in de Buitenbezittingen dateren uit 1825, gewijzigd en aangevuld in 1868. De bepalingen betroffen algemene regels omtrent de registratie van in het buitenland geworven werklieden en de met hen te sluiten kontrakten.¹³

Het ontstaan van een in omvang en betekenis toenemende bakscultuur maakte echter de totstandkoming van een afzonderlijke arbeidswetgeving wenselijk.

In 1880 trad de eerste koelie-ordonnantie voor het gewest Oostkust van Sumatra in werking. Door het gebrek aan voldoende inheemse werkkrachten, waardoor de cultuurondernemingen genoodzaakt waren elders arbeiders te werven, kwam de regering tegemoet aan de wensen van de planters om de arbeidsregeling uit te breiden met strafbepalingen, die het nakomen van een arbeids-kontrakt verzekerde.¹⁴

12 Wervingsordonnantie 1909, 10 februari 1909, Ind.Stb. nr. 123; gewijzigd en aangevuld: 1914 Ind.Stb. nr. 613; 1915 Ind.Stb. 181, 423 en 693.

13 Zie Ind. Stbl. 1825, nr. 44, art. 26 e.v.

14 De koelie-ordonnantie van 1880 (Ind.Stbl. 1880, nr.133), herzien in 1889 (Ind.Stbl. 1889, nr.138). Deze ordonnantie vond naar verloop van tijd in de meeste buitengewesten ingang en berustte op het beginsel, dat ook arbeiders van buiten Nederlands-Indië onder de (straf)bepalingen van die ordonnantie vielen.

De strafbepalingen (de zgn. "poenale sanctie"), opgenomen in de ordonnanties, brachten al snel pennen en gemoederen in beweging. Van de zijde van de critici wer gewezen op de eenzijdige bescherming van werkgeversbelangen en de onvoldoende garanties tegen misbruiken. De ondernemers van hun kant ijverden voor de instandhouding van de "poenale sanctie" op grond van de door hen opgedane ervaringen in de praktijk.¹⁵ De koelie-ordonnantie met de "poenale sanctie", in 1915 gewijzigd en aangevuld, bleef tot het eind van de jaren '20 van deze eeuw gehandhaafd. Toenemend verzet tegen arbeidskontrakten met strafbepalingen, zowel nationaal als ook internationaal (Internationale Arbeidsorganisatie te Genève) leidde tot een geleidelijke afschaffing van de "poenale sanctie". In 1936 werd de koelie-ordonnantie opnieuw herzien, waarbij verregaande beperkingen ten aanzien van de arbeidskontrakten met strafbepalingen werden ingesteld. In december 1939 waren nog slechts 297 arbeidskontraktanten werkzaam op Sumatra's Oostkust, die vielen onder de bepalingen van de koelieordonnantie met strafsancities.

ARBEID EN ARBEIDSOMSTANDIGHEDEN.

In de brochure: N.V. Deli Maatschappij, Hoe zij ontstond en groeide (Medan 1931) wordt slechts summier het een en ander vermeld over de specifieke taken van de koelies en de sterk hiërarchische organisatie op elk niveau binnen de ondernemingen.¹⁶

Uit de kring van koelies werd een beperkt aantal mensen naar voren gehaald met de opdracht werk te verdelen en toe te zien op de uitvoering. Aan het hoofd van het Chinese werkvolk stond een tandil en aan het hoofd van hen stond de hoofd-tandil; bij de Javanen was dat de "mandoer" en de hoofd-mandoer.

CONCESSIES

De landbouwconcessies, die de N.V. Deli Maatschappij via de inlandse vorsten verwierf, waren in hoofdzaak gelegen in de zelfbesturende landschappen Deli, Langkat en Serdang ter Oostkust van Sumatra. Een sluitend overzicht van op de concessiegronden gevestigde cultuurondernemingen is niet te geven. Bestaande bronnen zijn onvolledig en onbetrouwbaar. Cultuurondernemingen werden tussentijds gesloten en later, soms onder een andere naam, heropend. Ook werden ondernemingen samengevoegd of werden op bestaande concessies nieuwe cultuurondernemingen begonnen.¹⁷ Lettend op de juridische aspecten van de totstandkoming van landbouwconcessies kunnen drie perioden worden onderscheiden:

1. periode 1864-1876.
2. periode 1877-1918.
3. periode 1919-1957.

De eerste periode wordt gekenmerkt door de grote mate van vrijheid, die planter en zelfbestuurder hadden bij het sluiten van een concessie-overeenkomst. De overeenkomst werd gesloten op basis van een persoonlijke verbintenis tussen de zelfbestuurder van het betreffende landschap en de planter. De bestuurlijke invloed van het gouvernement beperkte zich tot de goedkeuring van het concessiekontrakt door de resident. In de meeste gevallen had de goedkeuring van het kontrakt slechts de betekenis van een "opschortende voorwaarde" d.w.z. reeds voor de goedkeuring waren de beide partijen gebonden. De voorwaarden, waaronder de concessiekontrakten werden gesloten, waren zeer uiteenlopend. Van enige uniformiteit was geen sprake. De kontrakten bevatten doorgaans slechts summiere bepalingen omtrent de duur van het kontrakt (75, 99 jaar), omtrent de pachtsom en de huldegift (presen tanah) en omtrent het afstaan

15 De poenale sanctie werd van kracht, wanneer de arbeider inbreuk maakte op zijn werkkontrakt, zoals: a. tijdstip, waarop hij op de onderneming moest zijn; b. desertie; c. voortgezette weigering om te werken. Overigens gold een soortgelijke regeling voor de Hindoestaanse en Javaanse kontraktanten in Suriname.

16 Zie inv.nr. 362, voorts de inv.nrs 25-36.

17 Zie: Broersma, R., De Oostkust van Sumatra: de ontluiking van Deli, Batavia 1919; blz. 42-51.

van gronden aan de plaatselijke bevolking. Van de pioniers van het eerste uur is bekend, dat zij de concessiegronden verwierven op voor hen uiterst voordelige voorwaarden. Een pachtsom werd bijvoorbeeld in de beginjaren niet of nauwelijks betaald. J. Nienhuys kon er op bogen, dat hij een overeenkomst was aangegaan voor de duur van 99 jaar, waarin als voorwaarde stond, dat hij zoveel grond mocht nemen als hij in 5 jaar kon bebouwen.

Gebrek aan uniformiteit en de grote toename van uitgifte van concessiegronden waren voor het gouvernement aanleiding om de overeenkomsten aan vastgestelde regels te onderwerpen. Bij gouvernementsbesluit van 27 januari 1877 werd de uitgifte van landbouwconcessies gebonden aan zgn. model-akten van concessie, opgemaakt en gelegaliseerd door de resident. De model-akten werden, al naar gelang de praktijk dit vereiste, in de loop der jaren gewijzigd en aangevuld.

Voor de geschiedenis van de model-akten kan worden verwezen naar de monografie van mr. H.J. Bool, *De landbouwconcessies in de Residentie Oostkust van Sumatra*.¹⁸ In deze publicatie zijn tevens voorbeelden van de model-akten van 1878, 1884 en 1892 opgenomen.

In de laatste periode stond het vraagstuk van de conversie, omzetting van landbouwconcessies in erfpacht, centraal. Het vraagstuk werd gekenmerkt door een complex van historische, economische en juridische facetten.

Het doel van de conversie was om het beter verhandelbare zakelijk recht van erfpacht in de plaats te stellen van de oude concessie-overeenkomst. Vooral waar het ging om de toekenning van landbouwgronden aan de "rechthebbende" bevolking, hetgeen een onderdeel vormde van de door de zelfbestuurder en planter gesloten overeenkomst, dreigde een botsing van belangen. Het economisch belang (zomin mogelijk grondafstand) van de planter was onverenigbaar met het agrarisch belang van de plaatselijke bevolking.¹⁹ Ondanks de regulerende werking van de eerder genoemde model-akten van concessie bleven conflicten niet uit. Na langdurige voorbereiding kwam in 1919 de "erfpacht-ordonnantie voor de zelfbesturende landschappen buiten Java en Madoera" tot stand.²⁰ De invoering van de erfpachtordonnantie stuitte bij de zelfbestuurders van de landschappen Deli, Langkat en Serdang op grote bezwaren. De zelfbestuurders van genoemde landschappen ontleenden hun positie aan een omvangrijk politiek kontrakt, waardoor een eenzijdige invoering van de erfpachtordonnantie van de zijde van het gouvernement werd aangemerkt als aantasting van de bestuurlijke bevoegdheden van de zelf-bestuurders.²¹

De op zichzelf begrijpelijke houding van de zelfbestuurders leidde tot een jarenlange vertraging van de conversie. In 1935 werd op aandringen van de regering het "Conversie Bureau" opgericht onder leiding van assistent-resident A.S.L. Spoor. Het Conversie Bureau moest trachten de betrokken

18 Algemeen Rijksarchief, Tweede Afdeling; Het archief van G. Jansen (1894-1978) over de jaren 1908-1935, inv.nr.37. Het archief heeft vnl. betrekking op het Gemeentelijk Bureau voor Grondzaken in Medan, dat vanaf 1 november 1919 onder leiding stond van G. Jansen. Het vormt een belangrijke informatiebron over het vraagstuk van de conversie.

19 In de regel had de inheemse bevolking recht op een deel van de "djaloeerans" (afge oogste tabaksvelden) en 4 ha akkerland. Aan deze plicht van de zijde van de concessionaris werd niet altijd voldaan, waardoor conflicten niet uitbleven. Zie tevens noot 23.

20 Bij K.B. van 6 mei 1915 vielen de agrarische aangelegenheden in de zelfbesturende landschappen onder de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek van Nederlands-Indië (Ind. Stbl. 1915, nr. 474). Als uitvloeisel van dit besluit kwam o.a. de Erfpachtordonnantie 1919 tot stand.

21 De bestuurlijke verhouding tussen gouvernement en de zelfbesturende landschappen werd bepaald door de zgn. politieke kontrakten, die het Gouvernement in de loop van de 19e eeuw had gesloten met de diverse vorstendommen in de Buitengewesten. Onderling weken deze kontrakten sterk af. Bij de politieke kontrakten met de "korte verklaring", waarbij de zelfbestuurder bereid bleek de door het gouvernement af te kondigen ordonnanties te respekteren, werd de erfpachtordonnantie van 1919 ingevoerd (1 februari 1920, Ind.Stbl. 1919, nr. 821).

partijen, gouvernement, planters en zelfbestuurders, tot elkaar te brengen. De onderlinge strijdpunten betroffen in hoofdzaak: bijstelling van de erfpachtordonnantie 1919, de grondafstand, de presen tanah (huldegift) en de hacil tanah (pacht, canon).²²

Bijstelling van de erfpachtordonnantie werd bereikt door de inpassing van een "overeenstemmingsformule" in de ordonnantie, hetgeen inhield dat de uitvoering van de ordonnantie geschiedde met instemming van het zelfbestuur.

De grondafstand vormde een aanzienlijk groter probleem. Zoals boven reeds aangegeven stonden bij dit probleem de belangen van de plaatselijke bevolking tegenover die van de cultuurondernemingen.²³ Oplossing van het probleem werd bemoeilijkt door tal van juridische vraagstukken, o.a. welk deel van de bevolking kon worden aangemerkt als de "rechthebbende" bevolking.²⁴ Bovendien wilden de cultuurondernemingen af van het "djaloeran-systeem".²⁵ Bij de presen tanah en de hacil tanah stond vanzelf het kosten-baten aspekt centraal.

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en de Japanse bezetting van Nederlands-Indië kwamen op het moment waarop de meeste knelpunten in het overleg tussen de betrokken partners waren weggenomen. Sociale en politieke ontwikkelingen na de oorlog schiepen echter nieuwe problemen, waardoor het overleg stagneerde. In de na-oorlogse situatie kreeg de Deli Maatschappij te kampen met de z.g. "onwettige grondoccupaties" van de plaatselijke inlandse bevolking, die door nood gedwongen de gronden van de cultuurmaatschappijen waren gaan gebruiken voor de voedselproductie. De kwestie van de conversie was hiermee geheel van de baan. Bij presidentieel besluit no. 195 van 1953 werd een staatscommissie ingesteld, die oplossingen moest voorstellen. Uiteindelijk kwam men tot een compromis, waarbij de cultuurmaatschappijen omvangrijke terreinen moesten afstaan aan de plaatselijke bevolking.²⁶

PLANTERSORGANISATIES

Al vroeg werd door de verschillende cultuurondernemingen een begin gemaakt met de gemeenschappelijke belangenbehartiging. Deze moest paal en perk stellen aan de onderlinge concurrentie tussen de maatschappijen.

De grote initiatiefnemer was J.T. Cremer, van 1871 tot 1883 administrateur van de Deli Maatschappij.²⁷ Op zijn voorstel werden in 1877 en 1878 de eerste "planters-overeenkomsten" gesloten, waarbij de planters zich onderling verbonden tot gemeenschappelijke maatregelen ten aanzien van produktie van en handel in tabak en de arbeidswerving. De initiatieven van Cremer leidden in 1879 tot de oprichting van de eerste vereniging, de Deli Planters Vereeniging, kortweg DPV, die zich ten doel stelde de belangen van landbouw en industrie ter Oostkust van Sumatra te bevorderen.

22 Rapport van B. Bavinck, resident van het gouvernement Sumatra's Oostkust, inv. nr. 8.

23 Reid, A., *The Blood and The People: Revolution and the end of traditional rule in Northern Sumatra*; Oxford, 1979.

24 "Rechthebbende" bevolking was de bevolking, die ten tijde van de uitgifte van concessiegronden de landbouwgronden occupeerden (rayat bumiputra sejati = eigenlijke rechthebbenden). Bij de grondafstand, als onderdeel van de conversie, werd het begrip "rechthebbende" bevolking ruimer gedefinieerd. Zie tevens het rapport van resident Bavinck, inv. nr. 8.

25 Tabak was een gewas, dat de grond snel uitputte. Cultuurtechnisch onderzoek van het Deli Proefstation had uitgewezen, dat, om een kwaliteitsprodukt te leveren, de "djaloerans" (afge oogste velden) gemiddeld 8 jaar braak moesten blijven liggen. In die periode dienden de velden teruggegeven te worden aan de plaatselijke bevolking, die ze vaak beplante met gewassen, die volgens de Deli Maatschappij onvoldoende rust gaven aan de grond.

26 Zie inv.nr. 9.

27 Het bij de Tweede Afdeling van het Algemeen Rijksarchief berustende familie-archief Cremer (codenummer inventaris 2.21.43) bevat waardevolle informatie over periode 1871-1883, waarin J.T. Cremer zijn functie van administrateur van de N.V. Deli Maatschappij bekleedde. Zie inv. nrs. 242-252.

De dagelijkse leiding van de DPV werd toevertrouwd aan een comité, het Planters Comité.²⁸ Het op de eerste vergadering gekozen comité bestond uit J.T. Cremer, M.J. Tiele en J. Cramer. Direkte aanleiding tot de oprichting van de DPV hing samen met de wens om het geheel van arbeidsvoorwaarden te uniformeren.

Een tweede organisatie, de Algemene Vereeniging van Rubberplanters ter Oostkust van Sumatra, kortweg AVROS, werd opgericht in 1910 en stelde zich ten doel door wetenschappelijke benadering van alle cultuurvraagstukken, de belangen van de landbouwcultures en aanverwante industrieën (met uitzondering van tabak) te behartigen. De leiding werd toevertrouwd aan 6-10 leden, waaronder een president. Een dagelijks bestuur behartigde de lopende zaken. De besluiten van de verenigingen waren voor alle leden bindend. De DPV en de AVROS zouden ieder op hun eigen terrein uitgroeien tot de officiële spreekbuis van de bij hen aangesloten tabaks- en rubbermaatschappijen. Vooral op het gebied van de arbeidswetgeving en de agrarische regelingen (conversie) speelden beide verenigingen als pressiegroepen een hoofdrol.²⁹

In november 1917 werd op initiatief van de N.V. Deli Maatschappij in Amsterdam het "Informatiebureau voor de Tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra", kortweg het "Tabaksbureau", opgericht. Het Tabaksbureau ging fungeren als het Nederlandse equivalent van de DPV in Nederlands-Indië. Als secretaris trad op mr. H.J. Bool, oud-secretaris van de DPV te Medan. Het Tabaksbureau bewoog zich voornamelijk op het gebied van de voorlichting over de instandhouding en ontwikkeling van de tabakscultuur ter Oostkust van Sumatra. Door het gratis verstrekken van inlichtingen en het beschikbaar stellen van literatuur e.d. trachtte het Tabaksbureau de soms "negatieve beeldvorming" in de media in Nederland ten aanzien van de cultuurmaatschappijen in Nederlands-Indië te corrigeren.³⁰

PRODUKT, TRANSPORT EN HANDEL

PRODUKT

De eerste planters, waaronder de latere medeoprichter van de Deli Maatschappij, J. Nienhuys, legden zich toe op de teelt van en handel in tal van landbouwgewassen, zoals: nootmuskaat, zwarte peper, meekrap, koffie, cacao en tabak. Een snelle groei van de tabakscultuur werd in de pionierstijd (ca. 1863-1880) ondenkbaar geacht. Men had destijds de overtuiging en de ervaring, dat op dezelfde grond slechts eenmaal met succes tabak kon worden geplant. Proeven met herbepanting van gronden, die gemiddeld drie tot vier jaar braak hadden gelegen, wettigden deze overtuiging. Het experimenteren met tal van andere landbouwgewassen was een middel om bij het mislukken van de tabakscultuur de bedrijfszekerheid te garanderen.

Door de toepassing van verbeterde wisselcultuurtechnieken ging vanaf de beginjaren '80 de tabaksteelt een overheersende positie innemen ten koste van de overige landbouwgewassen. De explosieve groei van de tabaksteelt kan worden geïllustreerd aan de hand van produktie- en opbrengstcijfers, in perioden van tien jarenblokken:

28 Zie inv.nr. 283.

29 Jaarverslagen van de Deli Planters Vereeniging, inv.nrs. 304-305.

30 Gedenkboek N.V. Deli Maatschappij 1941, blz.100-112, inv.nr. 37.

Productie- en opbrengstcijfers

OOGSTJAAR	TOTALE PRODUKTIE in pakken	DELI MIJ. in pakken	OPBRENGSTEN Deli Mij.	OPBRENGSTEN totaal
1874	12.895	4.499	1.066.803	2.850.000
1884	124.911	26.281	6.436.743	27.550.0
1894	193.334	56.655	10.959.343	37.600.000
1904	233.975	53.539	8.936.730	35.800.000
1914	246.543	60.725	9.378.369	35.800.000
1924	207.618	72.560	33.934.000	88.200.000

Het overzicht betreft de totale productie van Sumatra-tabak en de productie van de eigen cultuurondernemingen van de N.V. Deli Maatschappij. Het aandeel, dat de Deli Maatschappij genoot, hetzij direkt door sluiting van consignatiekontrakten, hetzij indirect door het geven van voorschotten op de tabaksoogst van andere tabakmaatschappijen, is niet in het overzicht opgenomen. Voor de produktiecijfers in de periode 1925-1940 kan worden verwezen naar de jaarverslagen van de Deli Planters Vereeniging (inv.nrs 304-305) en de jaarverslagen van de Handelsvereniging Medan (inv.nrs. 354-355).

In het begin van de 20e eeuw werd door de N.V. Deli Maatschappij, zij het met de nodige terughoudendheid, een aanvang gemaakt met de aanleg van rubber-aanplantingen (gom-elastiek aanplant) op gronden van de concessie Batang Serangan. Door de overname van de Langkat Compagnie (1920) kreeg de Deli Maatschappij de beschikking over de rubberonderneming Tandjong Kleling. In dezelfde tijd werden proeven genomen met sisal, koffie, thee en oliepalmen. Vergeleken met de tabaksteelt speelden de genoemde gewassen een relatief onbeduidende rol.

Overzicht van de aanplantingen van de gezamenlijke cultuurmaatschappijen aan de Oostkust, 1914 en 1933.

Culture	1914 Aanplant in ha	1914 Produkt in ha	1914 Produktie in kg	1933 Aanplant in ha	1933 Produkt in ha	1933 Produktie in kg
Rubber	75.093	16.579	6.431.773	283.333	178.438	77.535.423
Tabak	23.341	23.341	19.723.440	16.812	16.812	13.387.628
Thee	---	---	---	22.117	19.534	13.327.775
Palmolie	---	---	---	62.771	39.321	80.941.775
Kopra	5.144	---	---	5.247	4.307	3.096.912
Koffie	14.991	6.160	---	3.539	2.960	1.099.866

TRANSPORT EN HANDEL

De infrastructuur van Sumatra's Oostkust (wegennet, communicatielijnen) verkeerde in de beginperiode (1863-1880) in een primitieve staat. De planters waren op zichzelf aangewezen. Het vervoer van de tabak en overige gewassen, bestemd voor de Europese en Amerikaanse markten, geschiedde aanvankelijk per ossekar en prauw. De export van de landbouwgewassen naar de

westerse markten verliep via de grote havens Penang en Singapore. Op initiatief van J.T. Cremer, toen administrateur van de Deli Maatschappij, werd in 1883 de eerste partikuliere spoorwegmaatschappij, de Deli Spoorweg Maatschappij, opgericht. In het begin besloeg het spoorwegnet slechts 53 km, in 1907 was dat uitgebreid tot 263 km en in 1937 tot 553 km. Het spoorwegnet vormde al spoedig de ruggegraat van het gehele cultuurgebied voor afvoer van de voor de export bestemde landbouwgewassen. Door de ontwikkeling van de Deli Spoorweg Maatschappij en de in 1888 tot stand gekomen spoorwegverbinding tussen Medan en Belawan groeide de laatstgenoemde plaats uit tot een belangrijke aan- en afvoerhaven. De ontwikkeling van Belawan maakte de "omweg" naar Penang en Singapore overbodig.

Het centrum van de tabakshandel in Sumatra-tabak was Amsterdam. Eenmaal vanuit Belawan aangekomen in Amsterdam werd de tabak opgeslagen in veempakhuizen. De pakhuizen van de Deli Maatschappij waren ondergebracht in het Purperhoedenveem, een dochter van de Deli Maatschappij. De tabak werd bij inschrijving verkocht. De verkoop vond plaats op geregelde tijden van maart tot oktober. Tabaksmakelaars beoordeelden en taxeerden de tabaksmonsters voor de inschrijving en deelden hun bevindingen mede aan de importeurs en cliënten.

In 1939 werd de tabaksoogst bij inschrijving verkocht in Medan vanwege de onzekere politieke situatie in Europa.

De rol van de Deli Maatschappij op de tabaksmarkt was toonaangevend. De tabaksproduktie werd via de door de Deli Maatschappij overeengekomen consignatiekontrakten op de markt gebracht.

De kwalitatief mindere tabak, ongeschikt voor de westerse markten, werd verkocht in Nederlands-Indië en de naburige landen in Oost-Azië door een van dat doel opgerichte "Centrale voor de Verkoop van Deli-tabak

RESEARCH

Tot 1892 was de aandacht voor wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de tabakscultuur gering. Een hardnekkige ziekte (bibi-ziekte) vormde de aanleiding tot wetenschappelijk plantkundig onderzoek³¹. In samenwerking met de grote tabaksmaatschappijen werd een overeenkomst aangegaan met 's Lands Plantentuin. In 1895 vond de oprichting plaats van een Proefstation voor Deli-tabak. Het proefstation werd ondergebracht in de organisatie van 's Lands Plantentuin in Buitenzorg.

Al snel bleek dat het wetenschappelijk onderzoek belemmering ondervond door het feit, dat het onderzoek in Buitenzorg plaats vond, terwijl het veld van studie in Deli lag. Om aan deze bezwaren tegemoet te komen werd in 1906 de vereniging "Het Deli-Proefstation" opgericht, met als standplaats Medan. Naast het zuiver wetenschappelijke werk van chemici en botanici werden landbouwkundigen aangetrokken, die door hun opleiding een algemeen inzicht hadden in de problematiek van de groot-cultures. Zij vormden een schakel tussen dagelijkse praktijk en wetenschap. In 1923 werd de vereniging "Het Deli-Proefstation" om administratieve redenen opgeheven en ondergebracht bij de Deli Planters Vereeniging.

Onderzoeksresultaten en belangrijke vraagstukken werden gepubliceerd in de "Mededeelingen van het Deli Proefstation"³².

31 De "bibi-ziekte" werd veroorzaakt door een schimmel, die de zaadbedden aantastte. Zie ook D.J. Sanders, Handleiding voor de Deli-tabakscultuur, Amsterdam 1924, blz. 135.

32 Zie inv.nrs. 311-323.

UITBREIDING

Bij de oprichting had de N.V. Deli Maatschappij de beschikking over een areaal van circa 7.000 ha (10.000 bouw). In de loop der jaren werd de totale oppervlakte belangrijk uitgebreid. In 1931 bedroeg het areaal inmiddels 180.000 ha (260.000 bouw), verdeeld in 31 ondernemingen: 26 tabaks- en 4 rubberondernemingen en 1 oliepalmonderneming. Een belangrijk deel van deze uitbreidingen is toe te schrijven aan de concentratie en fusie van (ondernemers)belangen. Een belangrijk jaar is in dit verband 1920. In dat jaar werden overgenomen:

- a. het landkontraakt Saint Cyr van de Deli-Langkat Tabak Maatschappij;
- b. de concessie "Arnhemia" van de Rotterdam-Deli Maatschappij;
- c. de landkontraakten Rotterdam A en B en Soengei Sikambing van de N.V. Tabak Maatschappij Senembah;
- d. de Amsterdam-Langkat Compagnie.

In hetzelfde jaar werd door de grote tabaksondernemingen de cultuurmaatschappij "De Oostkust" opgericht. Het ging om een samenwerkingsverband waarin de N.V. Deli Maatschappij, de Deli-Batavia Maatschappij, de Senembah Tabak Maatschappij en Tabak Maatschappij Arendsburg voor gemeenschappelijke rekening de bezittingen van de Rotterdam-Deli Maatschappij overnamen. Deze aankoop had voornamelijk betrekking op een uitbreiding van de tabakscultuur.

De navolgende tabel geeft een overzicht van geschat Westers kapitaal in cultuurondernemingen aan de Oostkust. Van het totaal der beleggingen -ruim 684 miljoen- was 54% Nederlands en 46% kwam voor rekening van andere nationaliteiten. De Britse beleggingen waren hoofdzakelijk gericht op de rubber- en theecultuur; de Amerikaanse uitsluitend op de rubberaanplant. De tabaks- en vezelcultuur was vrijwel geheel in Nederlandse handen.

Westers kapitaal belegd in cultuurondernemingen aan de Oostkust, 1920 (bedragen in duizenden guldens)

Nationaliteit	Rubber	Tabak	Olie palm	Thee	Klapper	Vezel	Totaal
Nederl.	143.927	100.000	53.572	27.118	3.289	40.000	367.906
Brits	105.374	-	3.738	13.938	787	-	123.837
Amerik.	74.854	-	-	-	-	-	74.854
Fr/Belg.	47.920	3.000	30.926	-	-	-	81.846
Japans	9.478	-	2.515	-	-	-	11.993
Zwits.	3.508	750	-	-	-	-	4.380
Duits	3.660	-	3.405	3.198	122	-	10.263
Andere	7.945	-	-	-	-	-	7.945
Totaal	396.666	103.750	94.156	44.254	4.198	40.000	683.024

Tot 1920 was het belang dat de Deli Maatschappij had in de "overjarige cultures" van ondergeschikte betekenis. Na 1920 zouden deze cultures meer aandacht krijgen. In 1923 nam de Deli Maatschappij deel in de N.V. Kota Pinang Cultuur Maatschappij. Deze maatschappij legde zich toe op de produktie van sisal, een vezelstof. De bedrijfsresultaten van deze maatschappij waren echter teleurstellend. In 1953 werd de N.V. Kota Pinang Cultuur Maatschappij opgeheven.

In 1926 werd in samenwerking met de grote tabaksmaatschappijen de Cultuur Maatschappij Batang Sangir opgericht, gelegen in de afdeling Solok, residentie Sumatra's Westkust. Met de oprichting van deze maatschappij werd een begin gemaakt met de exploitatie van koffie-, thee- en kinacultures. De Cultuur Maatschappij Batang Sangir werd in 1953 opgeheven.

Belangrijke uitbreidingen van de Deli Maatschappij na 1930 vonden plaats in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Het ging dan om fusies, die moeten worden gezien in samenhang met de afnemende activiteit in Indonesië na de soevereiniteitsoverdracht en de daaruit voortvloeiende reorganisatie van de N.V. Deli Maatschappij.

REORGANISATIE EN HERORIENTATIE

De jaren 1940-1945 kunnen worden aangemerkt als een interimperiode. De bedrijven in Indië stonden tijdens de Japanse bezetting op non-actief. In mei 1940 werd de statutaire zetel van de Deli Maatschappij verplaatst van Amsterdam naar Medan. In 1942 werd de het hoofdkantoor van de maatschappij in Amsterdam onder beheer van de Duitse bezetter gesteld. Als beheerder werd aangesteld F. Jarl. Door de onderbeheerstelling werd de directie gedwongen tot samenwerking met de Duitse bezetter.³³ Al snel werd duidelijk, dat de Duitsers belangstelling hadden voor de "know how" van de cultuurmaatschappijen op het gebied van landbouwcultures. Ze wilden de ervaring van de Indische cultuurondernemingen benutten bij de economische ontsluiting van Oost-Europa in het kader van de door hen gepropageerde "Ostkolonisation". Tot een daadwerkelijke exploitatie in Oost-Europa is het niet gekomen. Het door de Duitsers geëntameerde "Oekraïne-projekt" kwam de voorbereidingsfase niet te boven.³⁴ In januari 1944 werd de onderbeheerstelling opgeheven.

De periode na de oorlog wordt gekenmerkt door afnemende activiteiten in Indonesië en daarmee samenhangende reorganisaties, die ten doel hadden de basis van de Deli Maatschappij te verleggen. Het navolgende overzicht geeft een inzicht in het verloop van de geografische belangen van de maatschappij in de periode 1940-1956, ontleend aan gepubliceerde balansgegevens:

Omzet, 1940-1956 (in duizenden guldens)

	<i>Indon.</i>	<i>Amerika</i>	<i>Nederl.</i>	<i>Overige landen</i>	<i>Totaal act-pass</i>	<i>Kapitaal</i>
Eind 1940	15.126	-	23.317	-	38.443	25.654
% [perc]	39	-	61	-	100	
Eind 1947	18.057	6.182	9.691	-	33.930	25.654
% [perc]	53	18	29	-	100	
Eind 1948	25.470	6.182	21.095	-	52.747	40.000
% [perc]	48	12	40	-	100	
Eind 1949	36.095	6.448	10.738	-	53.281	40.000
% [perc]	68	12	20	-	100	
Eind 1950	30.124	6.235	16.854	261	53.474	40.000
% [perc]	56	12	32	-	100	

³³ Zie inv.nrs. 63-66.

³⁴ Zie inv.nr. 66.

	Indon.	Amerika	Nederl.	Overige landen	Totaal act-pass	Kapitaal
Eind 1951	28.515	6.235	18.714	239	53.703	40.000
% [perc]	53	12	35	-	100	
Eind 1952	28.500	9.254	16.151	239	54.144	40.000
% [perc]	53	17	30	-	100	
Eind 1953	29.100	26.161	35.039	239	90.539	62.355
% [perc]	32	29	39	-	100	
Eind 1954	31.644	35.685	24.082	713	92.124	64.537
% [perc]	34	39	26	1	100	
Eind 1955	29.644	49.323	13.075	836	92.878	64.600
% [perc]	32	53	14	1	100	
Eind 1956	29.644	55.582	8.864	1.788	95.878	65.507
% [perc]	31	58	9	2	100	

Uit het overzicht valt af te lezen, dat de Deli Maatschappij haar werkterrein in de Verenigde Staten van Amerika gestadig uitbreidde. Deze tendens zette zich voort tot de beginjaren '60.

In 1953 werd de fusie tussen de N.V. Deli Maatschappij, de Deli Batavia en de Deli-Batavia Rubber Maatschappij tot stand gebracht. De fusie tussen de drie maatschappijen was een logisch gevolg van de onderlinge samenwerking direct na de oorlog op het gebied van de tabaksproductie en verkoop. De fusieprocedure werd met het oog op de kosten zo eenvoudig mogelijk gehouden. Er werd afgezien van een nieuw op te richten naamloze vennootschap. De aandeelhouders van de maatschappijen werd de mogelijkheid geboden om de aandelen van de maatschappijen om te ruilen in aandelen van de N.V. Deli Maatschappij, waarna de maatschappij haar naam veranderde in N.V. Verenigde Deli Maatschappijen (hierna afgekort als VDM). In 1954 werd de Tabak Maatschappij Arendsburg, die in liquiditeitsproblemen verkeerde, overgenomen.

In de navolgende jaren leidde de onzekere politieke situatie in Indonesië tot ingrijpende reorganisatie van de VDM. Nadat door de Indonesische autoriteiten in december 1957 aan de VDM en haar dochterondernemingen het beheer van hun bedrijven werd ontnomen, volgde in begin 1959 de nationalisatie van de bedrijven door de Indonesische regering. In februari 1959 werd een overeenkomst gesloten tussen tabakshandelaren uit Bremen en de Indonesische regering, waarbij de verkoop van tabak, afkomstig van de VDM, werd toevertrouwd aan een voor dat doel opgerichte Deutsch-Indonesische Tabak Handelsgesellschaft m.b.H. te Bremen. De VDM startte daarop een procedure bij het Landesgericht te Bremen met het doel een gerechtelijk beslag te laten leggen op de inmiddels in Bremen aangevoerde tabak. Deze juridische strijd, bekend onder de naam "Het Bremenproces", sleepte zich jarenlang voort en werd uiteindelijk in der minne geschikt. Overigens werden de in 1958 verbroken contacten van de Deli Maatschappij met de Indonesische regering in 1963 weer hersteld.³⁵

Een jaar eerder had reeds een belangrijke herstructurering van de VDM plaatsgevonden. In 1958 werd de "Holding Company" N.V. Deli Maatschappij opgericht, welke houdster was van de aandelen van de ingebrachte werkmaatschappijen, die elk een eigen belangensfeer bestreken.

35 Zie inv.nrs. 119-155 en het jaarverslag 1963 inv.nr. 40.

REORGANISATIE 1958

Onderstaand overzicht van de dochtermaatschappijen van de N.V. Delimaatschappij is een momentopname. In grote lijnen bleef de organisatie tot 1967 bestaan. Aanpassingen voltrokken zich veelal binnen de organisaties van de verschillende dochtermaatschappijen. Afzonderlijke gegevens over de Amerikaanse belangen van de N.V. Deli Maatschappij werden in het archief niet aangetroffen. Voor deze gegevens kan worden verwezen naar de jaarverslagen van de N.V. Deli Maatschappij, inv. nr. 40.

- I. N.V. Deli-Maatschappij Internationaal. In deze dochter werden alle Europese activiteiten van het moederconcern ondergebracht. De activiteiten bestonden in hoofdzaak uit:
 1. groothandel in tabak, rubber en koffie
 2. produktie van en handel in "gehomogeniseerde" bandtabak (HTL-procedé)
 3. algemene im- en exporthandel

Dochters:

 - N.V. Purperhoedenveem
 - N.V. Pakhuizen Exploitatie Maatschappij
 - J. Goldschmidt & Zonen N.V.
 - N.V. Beleggings- en Beheermaatschappij "de Amstel"
 - N.V. Assurantie Bemiddeling Maatschappij A.B.M.
 - Handelmaatschappij, voorheen firma P. Jennen, Jennen Automaten N.V.
 - N.V. Gazan, Van der Linden en Co.
 - HTL Tabak-Maatschappij N.V.
- II. N.V. Verenigde Deli-Maatschappijen. In de N.V. Verenigde Deli Maatschappijen werden de bedrijven, die in Indonesie werkzaam waren, ondergebracht. Na de nationalisatie van deze bedrijven werden de produktie van en de handel in tabak en overjarige cultures gestaakt. De bedrijven, slapende vennootschappen hadden nog slechts administratieve en juridische betekenis (zie o.a. stukken betreffende het "Bremen-proces", inv. nrs. 119-155).

Dochters:

 - Deli-Djakarta Maatschappij N.V.
 - Deli-Djakarta Rubber Maatschappij N.V.
 - N.V. Tabak-Maatschappij Arendsburg
 - N.V. Amsterdam-Langkat
 - N.V. Deli Cultuur Maatschappij
 - Waterleiding Maatschappij
 - "Ajer Beresih" N.V.
- III. Imperial Agricultural Corporation

Dochters:

 - Bridgforth Tobacco Compagny
 - Imperial Briquet Corporation
- IV. Imperial Commodities Corporation. De activiteiten van deze dochter richtten zich hoofdzakelijk op de internationale handel in rubber en tabak.

Dochters:

 - Alan L. Grant Company (VS)
 - Alan L. Grant Company (Can)
 - De Hope Goldschmidt Corporation
 - Imperial Securities Corporation
- V. American Sumatra Tobacco Corporation. De verbouw van tabak in de Verenigde Staten was geconcentreerd in de American Sumatra Tobacco Corporation (voor verwerking en handel van tabak zie groep II). De N.V. Deli Maatschappij bezat in 1958 55% van het uitstaande aandelenkapitaal. In 1965 werd de American Sumatra Tobacco Corporation een volwaardige Delidochter.

Het doel van deze nieuwe structuur was het afscheiden van de belangen in Indonesië en het creëren van zuivere werkmaatschappijen, waarin als direktieleden zitting hadden degenen, die feitelijk met het management belast waren. Investerings werden in versneld tempo doorgevoerd om te trachten zo spoedig mogelijk tot een goed rendement van het kapitaal en de reserves te komen. Reorganisaties en aanpassingen bepaalden ook het beleid in de jaren '60, dat gepaard ging met initiëring van nieuwe projekten en afstoting van niet-renderende investeringen. In 1967 werd besloten een einde te maken aan de overvloedige experimenten, die het beleid na het verlies van de bezittingen in Indonesië in sterke mate hadden bepaald. In 1967 werden een aantal grote projekten afgestoten en werden de werkzaamheden geconcentreerd op terreinen, die decennia lang het sterkste deel van de maatschappij hadden gevormd (zie bijlage 3).

REORGANISATIE 1967

Dochtermaatschappijen van de N.V. Deli Maatschappij

	<i>Maatschappijen</i>	<i>Produkt</i>
I	Koch Scheltema N.V., Rotterdam	tabak
II	Van Rees, Burcksen & Bosman's Handelsmaatschappij N.V. en Van Duin & Co. N.V., Rotterdam.	thee, koffie en cacao
III	N.V. Deli-HTL Tabak Maatschappij, Eindhoven en Deutsch-Holländische Tabakgesellschaft ³⁶ , Mannheim.	tabak (bandtabak)
IV	Corrie, MacColl and Son, Ltd en L.M. Fischel & Co. Ltd Londen.	rubber, oliezaden, suiker en cacao
V	Imperial Commodities Corporation en Alan L. Grant Company, New York.	koffie, thee en rubber

Vooraf de belangen in de Verenigde Staten van Amerika werden in sterke mate beperkt. Het accent kwam te liggen op het bedrijf in Europa. Van de bovenvermelde groepen hadden de eerste drie hun hoofdzetel in Nederland, de vierde in Engeland en de vijfde in de Verenigde Staten van Amerika. Naast de direktieleden in Nederland hadden ook Londen en New York hun direktiezetel.

GESCHIEDENIS VAN HET ARCHIEFBEHEER

Een klein gedeelte van de bibliotheek werd geplaatst in de bibliotheek van het Algemeen Rijksarchief. Het kaartenarchief werd geplaatst onder beheer van de Afdeling Kaarten en Tekeningen van het Algemeen Rijksarchief.

Het in Nederland gevormde archief van de N.V. Deli Maatschappij werd op 16 december 1987 geschonken door de N.V. Deli Universal te Rotterdam aan de Tweede Afdeling van het Algemeen Rijksarchief.

Schenking (van een niet-overheidsarchief)

Inhoud en structuur van het archief

INHOUD

Het geacquireerde archief is slechts een fractie van het oorspronkelijke archief. Van het oude archief uit de "Indische periode" 1869-1940 zijn slechts fragmenten bewaard gebleven. Het overgedragen archief draagt overwegend een juridisch en documentair karakter. Men kan dit met name herkennen aan de hoeveelheid materiaal, dat bewaard is gebleven betreffende het grondenvraagstuk, het arbeidsvraagstuk en het Bremen-proces.

SELECTIE EN Vernietiging

De omvang van het geschreven archief bedroeg bij overdracht circa 150 meter. Bij deze overdracht was inbegrepen de bibliotheek en ander documentair materiaal van de Deli Maatschappij van ca. 100 strekkende meter en voorts het kaartenarchief van ca. 500 bladen en 1 meter op A3 gevouwen tekeningen. Tijdens de selectie van het archief werden de doublures (vnl. gedrukte jaarverslagen), aanschaffingsdossiers, personeelsdossiers en comptabele stukken voor vernietiging afgezonderd. Hierdoor kon de omvang van het archief worden teruggebracht tot circa 21 meter.

Verantwoording van de bewerking

Het archief van de Deli Maatschappij was opgeslagen in een tabakspakhuis aan de Rotterdamse haven en verkeerde ten tijde van de selectie ter plaatse in een wanorde. Hierdoor was het niet mogelijk om tot een rekonstruktie te komen van de aangetroffen na-oorlogse, decimale codering van het archief.

Ordering van het archief

Het archiefmateriaal betreffende de dochtermaatschappijen van de Deli Maatschappij bestond deels uit stukken ingekomen bij de directie van de Deli Maatschappij in Amsterdam, deels uit gedeponeerde archief, gevormd door de dochtermaatschappijen zelf. Bij de inventarisatie van het archief is bewust afgezien van het maken van onderscheid tussen beide om een verregerende opsplitsing van kleine deelarchieven te vermijden. Voorkeur werd gegeven aan een onderwerpswijze indeling, waarbij de stukken afkomstig van en betreffende de dochtermaatschappijen als eenheid werden opgevat. Ze zijn bijeengebracht in de daarvoor bestemde rubrieken.

De kaarten en tekeningen van de N.V. Deli Maatschappij en dochters bestrijken de periode 1900-1955. Evenals bij het geschreven archief vertonen ook de grafische archivalia lacunes, vooral met betrekking tot de pionierstijd 1863-1900. Over deze periode zijn slechts gedrukte kaarten aanwezig.³⁷

De kaarten en tekeningen verkeerden bij de overdracht in een ongeordende en materieel slechte staat. Hierdoor was het noodzakelijk de helft van de kaarten aan een restauratie te onderwerpen. Bij de herordering van de kaarten is gekozen voor een indeling gebaseerd op de functie, die ze binnen de organisatie hebben gehad. Binnen een rubriek, bijv. Aanplant, is de ordening chronologisch. Een nadeel van deze ordening is, dat voorbij gegaan wordt aan de herkomst van sommige kaartbestanden. Een groot deel van de kaarten is namelijk pas bij het archief van de Deli Maatschappij gaan behoren na fusie en reorganisatie in de na-oorlogse periode. Een groot deel

³⁷ In het archief werd een lijst van meer dan 600 kaarten van de N.V. Deli Maatschappij aangetroffen (inventarisatiedossier 201.01 DELI). Deze kaarten over de periode 1949-1955 werden niet aangetroffen tijdens de acquisitie

van het kaarten- en tekeningenbestand moet worden opgevat als gedeponereerd archief. Van het maken van een nadere toegang op het bestand, te weten een alfabetische index van cultuurondernemingen met vermelding van de oorspronkelijke eigenaar en datum van overdracht naar de Deli Maatschappij, werd afgezien. De reden hiervoor is, dat het materiaal te veel lacunes vertoont, waardoor het maken van een index onevenredig veel tijd zou vergen. Bovendien bevat het archiefbestand een aantal overzichts- en cultuurkaarten waarop de gewenste gegevens, zij het als momentopname, te vinden zijn.³⁸

Een uitzondering op de herordening van het bestand vormen de technische tekeningen van de N.V. Waterleiding Maatschappij "Ajer Beresih". De oude orde kon door middel van een bestaande classificatiecode onveranderd in deze inventaris worden opgenomen. In de inventaris zijn de gangbare kaartbeschrijvingen toegepast. Uitzondering hierop vormen de gedrukte kaarten van documentaire aard, die beschreven zijn volgens de "Fobid-regels", deel 8 (verkorte titelbeschrijvingen).³⁹

Bij de ontsluiting van het archief (geschreven- en kaartarchief) stond een snelle beschikbaarheid van het archief voor toekomstig onderzoek voorop. Deze aanpak heeft uiteraard consequenties gehad met betrekking tot de beschrijvingsintensiteit en de wijze van indeling. De stukken zijn waar mogelijk naar onderwerp samengevoegd en ingedeeld

³⁸ Zie inv. nrs. 737, 739 en 741.

³⁹ Regels voor de titelbeschrijving, deel 8: Beschrijvingsregels voor kartografische documenten, samengesteld door het Fobid, Den Haag (L.C.) 1982.

Verwant materiaal

AFGESCHIEDEN ARCHIEFMATERIAAL

Het grootste deel van de boekerij werd overgedragen aan de daarvoor het meest geschikt geachte wetenschappelijke instellingen en instituten, te weten: het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde (Leiden), de Landbouw Universiteit (Wageningen), de Koninklijke Bibliotheek (Den Haag) en de Technische Universiteit (Eindhoven).

VERWANTE ARCHIEVEN

Zie ook toegang 2.20.46 - Inventaris van het archief van de NV Deli Maatschappij, Dochtermaatschappijen en Gefuseerde Bedrijven, (ca. 1700) 1869-1967 (1968)

PUBLICATIES

GEPUBLICEERDE BRONNEN

Baudet, H., *Het Nederlands belang bij Indië*. Utrecht 1983.

Bool, H.L., *De landbouwconcessies in de Residentie Oostkust van Sumatra*, z.p., z.d.

Breman, J., *Koelies, Planters en Koloniale politiek*, Dordrecht 1987.

Broersma, R., *De Oostkust van Sumatra: de ontluiking van Deli*, Batavia 1919.

Sanders, D.J., *Handleiding voor de Deli-tabakscultuur*, Amsterdam 1924.

Meyer, H., *De Deli Spoorweg Maatschappij*, Zutphen 1987.

Smit, C., *De kolonisatie van Indonesië*, Groningen 1976.

Reid, A., *The blood and the people: Revolution and the end of traditional rule of Northern Sumatra*, Oxford 1979.

Stoler, A.L., *Capitalism and confrontation in Sumatra's plantation belt, 1870-1979*, New Haven/London 1985.

Volker, T., *Van oerbosch tot cultuurgebied*, (Uitgegeven in opdracht van de Deli Planters Vereniging) Medan 1931.

ONGEPUBLICEERDE BRONNEN

Algemeen Rijksarchief, *Archief van G. Jansen (1894-1978)*, inventaris 2.21.228.

Algemeen Rijksarchief, *Archief van de familie Cremer*, inventarissen 2.21.43 en 44.

BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDELEN

VIJFDE HOOFDRUBRIEK: KAARTEN EN TEKENINGENARCHIEF VAN DE N.V. VERENIGDE DELI-MAATSCHAPPIJEN EN DE WATERLEIDINGMIJ AJER BERESHI N.V.

A CONCESSIONS

- 500** Kaart van de uitgegeven contracten in Deli, ingetekend op "Kaart van het terrein des oorlogs in het rijk Deli", door Hirsch en Fritz, 1873.
laatste kwart 19e eeuwgedrukt 1 blad
schaal: 1:100.000
- 501** Figuratieve kaart van Deli, Langkat en Serdang met aantekening van uitgegeven
kontrakten, door F.G. Steck,
1876gedrukt 1 blad
schaal: 1:200.000
- 502-510** Kaarten betreffende landbouwconcessies op ondernemingen op Sumatra's
Oostkust, opgemeten door de gouvernementslandmeter A. den Berger,
1906-1916 10 bladen
schaal: 1:5.000 - 1:20.000
- 502-502A** Bandar Negeri, 1906. beh. bij meetbrief 209 2 exemplaren
1:10.000
502 Blad 1
502A Blad 2
- 503** Idem, gewijzigde copie 1910
- 504** Sarang Giting, 1908. beh. bij meetbrief 217, gewijzigde copie 1910
1:10.000
- 505** Poeloe Tagor, 1910. beh. bij meetbrief 244
1:5.000
- 506** Bekatjan, 1910. beh. bij meetbrief 229
1:10.000
- 507** Dolok Oeloe, 1911. beh. bij meetbrief 290
1:20.000
- 508** Kedei Meinoe, 1911. beh. bij meetbrief 268
1:10.000
- 509** Poelau Rambong, 1912. beh. bij meetbrief 300; kopie van
concessiekaart 1911. Bijgetek. 1916
1:10.000
- 510** Soengei Diski en Soengei Parakan, 1916. beh. bij meetbrief
436/437;lichtdruk
1:10.000
- 511-512** Kaart betreffende gronduitgifte in de hoofdplaats Medan

	z.d		2 bladen
511	Kaart	Schaal 1:10.000	
512	Kaart, van latere datum	Schaal 1:10.000	
513	Overzichtskaart van concessies van de Deli Maatschappij 1869-1929, in de afdeling Deli, Langkat en stad Medan. ca. 1930		1 blad
514	Overzichtskaart van voor tabaksconcessies terug te geven gronden, 1935lichtdruk		1 blad
		schaal: 1:100.000	
515	Overzichtskaart van de concessies van de ondernemingen van de N.V. Deli Maatschappij en N.V. Deli-Batavia Maatschappij, door de Landmeetkundige Dienst, z.d.lichtdruk		1 blad
		schaal: 1:100.000	
516	Kaart betreffende kontrakten van de Deli Maatschappij, door T. v/d Linde, 1928lichtdruk		1 blad
		schaal: 1:100.000	
	B BEHEER		
517	Overzichtskaart van tabakmaatschappijen in het landschap Batoe Bahra aan de Oostkust van Sumatra. ca. 1880		1 blad
518	Overzichtskaart van tabakmaatschappijen in Siak, met opgave van lengte in km en oppervlakte in bouws ca. 1880		1 blad
519	Kaart van tabaksondernemingen aan de Oostkust van Sumatra uitgegeven door de Deli-Batavia Maatschappij; ca. 1924gedrukt		1 blad
		schaal: 1:150.000 Het lijst van maatschappijen en ondernemingen.	
520	Overzichtskaart der cultuurondernemingen in een gedeelte van Sumatra's Oostkust, z. d.		1 blad
		schaal: 1:250.000 Kaart gebaseerd op stafkaarten 1: 50.000.	
521-522	Overzichtskaarten van de Cultuur Maatschappij Batang Sangir z.d.		2 bladen
521	Kaart	Schaal 1:10.000	

522 Kaartlichtdruk

523-532 Overzichtskaarten van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door Soengkoen, 1930-1932 10 bladen op karton

schaal: 1:10.000

Veelal verkleiningen of vergrotingen van bestaande kaarten.

- 523** Amplas, 1930
- 524** Bindjei, 1931
- 525** Doerian Moelau, 1932
- 526** Gedong Djohore, 1930
- 527** Gloegoer, 1930
- 528** Padang Brahrang, 1932
- 529** Padang Tjermin, 1932
- 530** Paja Djamboe, 1932
- 531** Tandem Hilir, 1930
- 532** Timbang Langkat, 1930

533 Kaart van de onderneming Boekit Malintang, door St. Radjolelo 1935 1 blad

schaal: 1:10.000

Ontbreekt

534 Verzamelkaart van de ondernemingen van de Amsterdam Langkat Compagnie z.d. 1 blad

schaal: 1:20.000

535 Kaart van de ondernemingen Bindjei en Langkat Seipendjara-Tambunan z.d. 1 blad

schaal: 1:50.000

536 Overzichtskaart van "Tobacco Estates" in 1942, ca. 1942gedrukt 1 blad

schaal: ca. 1:250 000

537 Overzichtskaart van de ondernemingen van de Cultuurmij "De Oostkust", door J.M. Grondijs, z.d. 1 blad

schaal: 1:50.000

538 Kaart van de ondernemingen van de grootste maatschappijen aan de Oostkust van Sumatra; met opgave van in 1939 beplante oppervlakte en de stand van produktie in 1941. 1 blad

ca. 1941

C AANPLANT EN BODEMGESTELDHEID

1 AANPLANT

539-541 Kaarten met gegevens betreffende de plantjaren, ingetekend op authentieke kopieën van concessiekaarten door de gouvernementslandmeter Hirsch. 3 bladen

ca. 1902

schaal: 1:10.000

- 539 Tandem
540 Tandem Hillir
541 Timbang Langkat
- 542-545 Kaarten met gegevens betreffende de plant jaren,
ca. 1905 4 bladen
schaal: 1:10.000
542 Gedong Djohore
543 Tandem
544 Tandem Hillir
545 Timbang Langkat
- 546-557 Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij,
ca. 1908-1940 13 bladen
schaal: 1:5.000-1:25.000
Veelal geen vermelding van kaartmaker of onleesbaar.
546 Bekalla, Boven-Bekalla, Saint-Cyr, door Van der Linde, 1927
schaal: 1:10.000
547 Boekit Malintang, door St. Radjolelo, 1937
schaal: 1:10.000
548 Idem,, lichtdruk
549 Dolok Masihoe A,B,C en D, 1928, lichtdruk
schaal: 1:20.000
550 Gedong Djohore, 1908
schaal: 1:10.000
551 Idem, 1915
schaal: 10.000
552 Poeloe Tagor, 1940
schaal: 1:5.000
553 Rantau Prapat, z.d., lichtdruk
schaal: 1:25.000
554 Saint Cyr, door v/d Linde, 1939
schaal: 10.000
555 Sawit Sebrang, 1931, 2 bladen
schaal: 10.000
556 Soekaranda, door Van der Linde, z.d.
schaal: 1:10.000
557 Tandjong Kleling, 1931
schaal: 1:5.000
- 558-584 Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door
de landmeter J. Witteveen, 28 bladen
1919-1939
schaal: 1:10.000 - 1:20.000
558 Bandar Klippa, 1919
- 559 Batang Serangan, 1938 2 bladen
559.1 Blad 1
Ontbreekt
559.2 Blad 2
560 Idem, 1919
561 Bekioen, 1939, authentieke kopie
562 Boeloe Tjina, 1919

- 563 Idem, 1939
 564 Deli Toewa, 1923
 565 Idem, 1937, authentieke kopie
 566 Helvetia, 1922
 567 Idem, 1937, authentieke kopie
 568 Kotta Lama, z.d.
 569 Kwala Bingei, 1919
 570 Kwala Begoemit, 1919
 571 Kwala Mentjirim, 1919
 572 Idem, 1939, kopie
 573 Mariendal, 1923
 574 Idem, 1937, authentieke kopie
 575 Medan Estate, 1939, kopie
 576 Namoe Oekoer, 1919
 577 Paja Bakong, 1919
 578 Poengei, 1919
 579 Rotterdam, 1939, kopie
 580 Tandjong Djati, 1919
 581 Idem, 1939, authentieke kopie
 582 Tandjong Kleling, 1939
 schaal: 1:20.000
 583 Timbang Langkat, 1935, authentieke kopie
 584 Toentoengan, 1919

- 585-589** Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door A. Tooy Rotty, 1919 5 bladen op karton
 schaal: 1:20.000
 Plannen waarin verwerkt de plant jaren en plantwegen.
 585 Bindjei Estate
 586 Soengei Diski
 587 Tandem
 588 Tandem Hillir
 589 Timbang Langkat

- 590-601** Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door Soengkoen, 1919-1926 15 bladen op karton
 schaal: 1:20.000
 Plannen waarin verwerkt de plant jaren en plantwegen.
 590 Amplas, 1921
 591 Doerian Moelau, 1921
 592 Idem, 1922
 Ontbreekt
 593 Gedong Dhohor, 1926
 594 Gloegoer, 1921
 595 Kalahoen Penang, 1921
 596 Lau Boentoe, 1921
 597 Padang Boelan, 1921, 1923, 1926

3 bladen

	597	Blad 1.	
	597	Blad 2.	
	597A	Blad 3.	
598		Padang Brahrang,1921	
599		Padang Tjermin,1921	
600		Sinanpoer,1922	
601-601A		Soengei Gerpa,1921, 1922	z bladen
	601	Blad 1	
	601A	Blad 2	
602-625		Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, 1921-1925 schaal: 1:10.000	107 bladen
	602	Arnhemia,1923-1925, 3 bladen	
	603	Bandar Klippa,1921-1925, 5 bladen	
	604	Bekalla,1921-1925, 5 bladen	
	605	Bekioen,1923-1925, 3 bladen	
	606	Belawan Estate,1921-1925, 5 bladen	
	607	Boeloe Tjina,1921-1925, 5 bladen	
	608	Deli Toewa,1921-1925, 5 bladen	
	609	Helvetia,1923-1925, 3 bladen	
	610	Kwala Begoemit,1921-1925, 5 bladen	
	611	Kwala Bingei,1921-1925, 5 bladen	
	612	Kwala Mentjirim,1921-1925, 5 bladen	
	613	Loeboe Dalam,1921-1925, 5 bladen	
	614	Mariëndal,1923-1925, 3 bladen	
	615	Medan Estate,1923-1925, 3 bladen	
	616	Namoe Oekoer,1921-1925, 5 bladen	
	617	Namoe Trassi,1921-1925, 5 bladen	
	618	Paja Bakong,1921-1925, 5 bladen	
	619	Poengei,1921-1925, 5 bladen	
	620	Polonia,1923-1925, 3 bladen	
	621	Rotterdam A,1923-1925, 3 bladen	
	622	Rotterdam B,1923-1925, 3 bladen	
	623	Sampali,1921-1925, 5 bladen	
	624	Tandjong Djatti,1921-1925, 5 bladen	
	625	Toentoengan,1921-1925, 5 bladen	
626-635		Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door de Landmeter Brouerius van Nivek, 1921-1939 schaal: 1:10.000	10 bladen
	626	Arnhemia, 1921	
	627	Bandar Klippa,1924	
	628	Belawan Estate,1927	
	629	Kwala Bengei,1924	
	630	Namoe Oekoer,1927	
	631	Poengei,1926	

- 632** Polonia,1922
633 Rimboen,1927
634 Idem,1929
635 S. Sikambing,1927
- 636-640** Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door H. Bijning, 1922 5 bladen
schaal: 1:10.000
- 636** Badja Linggei
637 Bah Soemboe
638 Goenoeng Monaco
639 Goenoeng Pamela
640 Tandjong Koeba
- 641-653** Kaarten betreffende de mimosa-aanplant per maart 1924 op de ondernemingen van de Deli Maatschappij, door Soengkoen, 1924 14 bladen
schaal: 1:20.000
- 641** Amplas
642 Bindjei Estate
643 Doerian Moelau
644 Gedong Djohore
645 Gloegoer
646 Lau Boentoe
647 Padang Boelan
648 Padang Brahrang
649 Padang Tjermin
650 Soengei Diski
651 Tandem
652 Tandem Hilir
653 Timbang Langkat
- 654** Kaarten betreffende de maandelijks theeaanplant van de Cultuurmaatschappij Batang Sangir, 1929-1932 1 pak
schaal: 1:2.500 - 1:20.000
- 655** Snij- of snitkaarten betreffende de onderneming Soemoet van de Kotang Pinang Cultuur Maatschappij, 1930lichtdrukken 1 pak
schaal: 1:10.000
- 656** Kaart betreffende de rubberaanplant Goenoeng Pamela-C, door T. Tingi (beëdigd landmeter), 1940authentieke kopie 1 blad
schaal: 1:10.000
Betreft een kopie door J. Wagelmans.
- 657** Kaart betreffende de rubberaanplant Goenoeng Pamela-A, door J. van Houte

(hoofd van het Kadasterkantoor),
1940 authentieke kopie

1 blad

schaal: 1:10.000

658-665 Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door de Landmeetkundige Dienst,
1948 lichtdrukken

8 bladen

schaal: 1:20.000

658 Bindjei Estate.
659 Medan Estate.
660 Padang Brahang.
661 Padang Tjermin.
662 Paja Djamboe.
663 Tandem Hilir.
664 Tandjong Djati.
665 Timbang Langkat.

666-669 Kaarten met aanplantgegevens van ondernemingen van de Deli Maatschappij, door de Landmeetkundige Dienst van de Deli Maatschappij,
1953-1954

4 bladen

schaal: 1:50.000

666 Batang Serangan, 1954
667 Sarang Giting en P. Tagor, 1954
668 Rantau Prapat, 1954
669 Tandjong Kleling, 1953

2 BODEMGESTELDHEID

670-670A Kaart van ondernemingen van de Deli Batavia Maatschappij, ingetekend op de "Grondsoortenkaart van een gedeelte van Deli" door D.J. Hissink,
1901 gedrukt

1 blad

schaal: 1:100.000

670 Kaart.
670A Toelichting en lijst met tabaksondernemingen.

671-677 Kaarten betreffende de grondsoorten van de ondernemingen,
ca. 1935

8 bladen

schaal: 1:10.000

671 Bekalla en Belawan Estate, lichtdrukken
672 Bindjei
673 Gedong Djahore
674 Kalahoen Penang
675 Padang Boelan
676 Tandjong Bringin
677 Idem, lichtdruk
Ontbreekt

678-690 Kaarten betreffende de grondsoorten van de ondernemingen, door de Landmeetkundige Dienst van de Deli Maatschappij,

- 1951, 1952 lichtdrukken 13 bladen
- schaal: 1:10.000
Getekend door Soengkoen.
- 678** Bandar Klippa
679 Bulu Tjina
680 Kwala Begumit
681 Kwala Bingei
682 Lubu Dalam
683 Lubu Dalam, concessie Kotta Lama
684 Medan Estate
685 Paja Bakong
686 Pungei
687 Rotterdam A.B.
688 Sampali
689 Tandem, 1952
690 Tuntungan

D EMPLACEMENT

- 691** Plattegrond van het emplacement van Bindjei Estate, door A. Tooy Rotty,
1915 1 blad
schaal: 1:2.000
- 692** Ontwerptekeningen, emplacementskaarten en situatieschetsen betreffende diverse
ondernemingen van de Deli Maatschappij,
ca. 1915-1931 calques en lichtdrukken 1 omslag
schaal: 1:100-1:5.000
In bepaalde gevallen getypte toelichting aangehecht.
- 693** Kaart betreffende het emplacement van de onderneming Gedong Djohore
1925 1 blad
schaal: 1:2.000
- 694** Kaart van de kampong Kwala Bekalla op de onderneming Padang Boelan, door
Soengkoen, 1929 1 blad
schaal: 1:5.000
- 695** Plattegrond van de hoofdadministrateurswoning met paviljoen,
ca. 1925 1 blad
schaal: 1:200
- 696** Kaarten betreffende de bouwassurantie van de theeonderneming Boekit Malintang
van de N.V. Cultuurmij Batang Sangir,
ca. 1930 1 omslag
schaal: 1:5.000
- 697-698** Situatiekaarten van de koelieemplacements van 2 theeondernemingen van de
N.V. Batang Sangir,
ca. 1930 4 bladen
schaal: 1:1000

697	Limau Poeroet		2 bladen
	697.1	Blad 1.	
	697.2	Blad 2.	
698	Air Poetih		2 bladen
	698.1	Blad 1.	
	698.2	Blad 2.	
699	Plattegrond van gebouwen en terreinen van het Deli Proefstation te Medan, z.d. schaal: 1:10.000		1 blad
700	Kaart van de terreinen, die door de schenking van de sultan van Deli aan de gemeente Medan in eigendom zijn overgegaan aan de Deli Maatschappij, door J. Witteveen, 1919 schaal: 1:2.000 Verkleinde kopie van het kadastrale plan.		1 blad
701	Kaart van het pijpleidingstelsel op het emplacement van de oceaanhaven van Belawan, door de N.V. Deli Spoorweg Maatschappij, 1950lichtdruk schaal: 1:1.000		1 blad
702	Plattegrond van het emplacement van de onderneming Medan, 1876 schaal: 1:1.500		1 blad

E GEBOUWEN EN MACHINES

703.1 - 703.17

Tekeningen van de Waterleiding Maatschappij Ajer Beresih te Medan, diverse schalen
1905-1960lichtdrukken

12 pakken, 5 omslagen

Het archief is toegankelijk d.m.v. de oorspronkelijke toegang (inv.nr. 703.1); hierin tevens de lijst met vervallen tekeningen. Deze tekeningen bleken voor vernietiging vatbaar.

703.1	Classificatiecode met register
703.2	Nrs. 00/1 - 03/2 WATERWINNING
703.3	Nrs. 10/1 - 10/27 HOOFDAANVOERLEIDINGEN
703.4	Nrs. 10/29 - 10/92a HOOFDAANVOERLEIDINGEN
703.5	Nrs. 10/104- 19/6a HOOFDAANVOERLEIDINGEN
703.6	Nrs. 20/10 - 21/22a VERGAARBAKKEN
703.7	Nrs. 30/00 - 30/33 VERDEEL-EN DIENSTLEIDINGEN
703.8	Nrs. 41/3 - 42/9 BINNENLEIDINGEN
703.9	Nrs. 50/1 - 51/161 GEBOUWEN
703.10	Nrs. 80/2 - 81/50 ONDERDELEN
703.11	Nrs. 92/01 - 99/76 ALGEMEEN
703.12	Nrs. 100/7 - 101/45 WATERLEIDING BRASTAGI

- 703.13** Nrs. 119/46 - 119/49 ANDERE WATERLEIDINGEN
703.14 Oud archief nrs. 20/1 - 100/5
703.15 Diversen, O-V; O ontbreekt
703.16 Directietekeningen
703.17 Watervoorziening Bindjei

704-711 Situatietekeningen van de crêpe- en sheetfabrieken van de Deli Batavia Rubber Maatschappij,
 1936lichtdrukken

8 bladen

schaal: 1:100 en 1:200

- 704** Bah Hapal
705 Bandar Negri
706 Djamboe Dolok
707 Dolok Oeloe
708 Poeloe Tagor
709 Sarang Gitting
710 Sarang Gitting II
711 Sarang Torop

712-721 Tekeningen afkomstig van de Kota Pinang Cultuur Maatschappij, diverse schalen
 ca. 1923-1930lichtdrukken

10 pakken

Bevat diverse tekeningen betreffende de onderneming Soemoet, waarvan de administratie door de Ajer Beresih werd gevoerd.

- 712** Machines
713 Pompstation
714 Atelier
715 Afpakloods met brandgang
716 Diversen: brandhoutloods, gezinswoning, kantoor en pondoks
717 Locomotieven
718 Vezelwagens en lorries
719 Wissels en draaischijven
720 Locomotiefremise
721 Diversen: railbaanemplacement, brug in de zuidbaan

722 Fundament voor "Rohrleitungs Plan Einzylinder-Ventil Dampfmaschine 600PSE 46", voor de palmoliefabriek Sawit Sebrang, ontvangen van machinefabriek Augsburg te Nürnberg, z.s.
 1936lichtdruk

1 blad

723 Tekening van een brug te Naga Kasiangan, ontvangen van de N.V. Nederlandse Staalindustrie, z.s.
 1952lichtdruk

1 blad

724 Tekening van de palmoliefabriek Sawit Sebrang,
 z.d.
 schaal: 1:100

1 blad

- 725** Plattegrond en opstellingstekening van de fabriek Bandar Bedjambu,
1953lichtdruk
schaal: 1:100
1 blad op karton
- F DIVERSEN**
- 726** Kaart van de rivieren Siak en Kampar in de residentie Oostkust van Sumatra. -
Batavia: Lith. der Genie
1867gedrukt
Schaal: 1:450.000
Bevat potloodaantekeningen.
1 kaart
- 727** Kaart van de rivieren en kanalen op het terrein van de onderneming Tandem,
1904
schaal: 1:10.000
1 blad
- 728** Situatieschets, lengte- en dwarsprofiel van het Alor-Dendangkanaal,
1904
lengteschaal: 1:10.000, hoogteschaal: 1:100
1 blad
- 729** Lengte en dwarsprofielen van het Alor-Dendangkanaal en van de hierin
afwaterende kanalen,
1904
lengteschaal:1:10.000, hoogteschaal : 1:100
1 blad
- 730** Kaart van de hoofdplaats Medan met gelijknamige onderneming,
z.d.
schaal: 1:20.000
Ontbreekt
1 blad
- 731** "Verdeling der ondernemingen over de hospitalen in Deli en Langkat: nieuwe
indeling, 1933"
z.d.lichtdruk
1 blad
- 732** Grafieken betreffende verlies en winst, oogsten en prijsontwikkeling over de jaren
1880-1935
ca. 1935
10 bladen
- G DOCUMENTATIE**
- 733** Kaart van het rijk Deli ter Sumatra's Oostkust,. - [S.n.]: [s.l.],
1876
gedrukt.
schaal 1:100.000
1 krt:
- 734** Java-Madoera: etappekaart / door G.B.Hooyer, -Batavia: Top. Dienst,
1878
gedrukt.
schaal: 1:50.0000
Ontbreekt
1 krt:

- 735** Kaart van de residentie Oostkust van Sumatra: Samengesteld naar gegevens eener vluchtige opname verricht in de jaren 1877-1882 / Topografisch Bureau. -Batavia: Topografisch Bureau van de Generale Staf, 1883 1 krt in 37 bladen:
gedrukt + titelblad
schaal: 1:20.000
overzichtskrt met bladwijzer en legenda
- 736** Kaart van een gedeelte der Oostkust van Sumatra: Langkat, Deli en Serdang waar tabakplantingen zijn / door A.J. van der Stok Jr.- Amsterdam: [S.n.], 1884 1 krt:
gedrukt
schaal: 1:150.000
Het de merken waaronder het produkt in Nederland werd ingevoerd.
- 737** Kaart der tabaksondernemingen ter Oostkust van Sumatra, tevens aangevende de koffieondernemingen in Serdang en de concessies der Koninklijke Nederlandsche Petroleum Maatschappij in Tamiang / bew. door P. de Vries & Zoon. 4e uitg. -Amsterdam: J.H. de Bussy 1900 1 krt:
gedrukt
Schaal 1:200.000
register tabak- en koffieondernemingen.
- 738** Schetskaart van het noordelijk gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra / Topografische Inrichting. - Batavia: Topografische Inrichting, 1912 1 krt in 4 bladen:
gedrukt
schaal 1:200.000
- 739** Cultuurkaart van het noordelijk gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra / cartogr.inr. J.H. de Bussy - Amsterdam: J.H. de Bussy, 1914 1 krt:
gedrukt
schaal: 1:400.000
Ontbreekt
met legenda behorende bij de cultuurkaart bevattende de tabak-, rubber- en koffieonderneming
- 740** Spoorwegkaart van het noordelijk gedeelte der residentie Oostkust van Sumatra / cartogr.inr. J.H. de Bussy - Amsterdam: J.H. de Bussy, 1914 1 krt:
gedrukt.
schaal: 1:400.000
- 741** Kaarten van het cultuurgebied Oostkust van Sumatra en Oostelijk Atjeh / Henri Dentz. - handleiding/index - Amsterdam: Henri Dentz in samenwerking met W.A. Janssen, 1920 2 exemplaren
1 krt in 4 bladen:
gedrukt
Blad Langkat en Deli
schaal 1:50.000-1:200.000
1:100.000

- 742** Overzichtskaart van het cultuurgebied Oostkust van Sumatra en Oostelijk Atjeh / Henri Dentz. - Amsterdam: H. Dentz in samenwerking met W.A. Janssen, [ca. 1920] 1 krt.;
gedrukt
schaal: 1:200.000
Ontbreekt
- 743** Voorlopige schetskaart residentie Sumatra's Westkust / Topografische inrichting. - Batavia: Topografische inrichting. 1922 1 krt.;
gedrukt
schaal 1:600.000
- 744** Hoofdplaats Medan: overzichtskaart / Topographische Inrichting. - Batavia: Topografische Inrichting, In duplo 1913 1 krt in 4 bladen;
gedrukt
schaal: 1:5.000
Ontbreekt
- 745** Hoofdplaats Medan / Topografische Dienst. - Weltevreden: Topografische Dienst, Uit het kaartarchief van Ajer Beresih. 1925 1 krt in 2 bladen:
gedrukt
schaal: 1:5.000
Ontbreekt
- 746** Overzichtskaart van de Oost-Indische Archipel / Topografische Dienst. - Weltevreden: Topografische Dienst, 1926 1 krt in 6 bladen:
gedrukt.
schaal 1:2.500.000
- 747-747A** Grote Elsevier Atlas / Elsevier. - Amsterdam: Elsevier N.V., 1950-1951 1 atlas in 2 dln:
gedrukt
- 747** Deel II: Amerika, Azië, Australië, Oceanië, poolstreken, wereldsteden. 1951
- 747A** Deel I: De aarde, Europa, Afrika. 1950